خراسان بزرگ:سال دوم،شماره(۳)، تابستان ۱۳۹۰
Quarterly bulletin of Greater Khorasan:Vol.2, No. 3, Summer 2010

جایگاه آمایش سرزمین در تـوسعه‌ی روستـایی و نقش آن در تحقق اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ســاله‌ی کشــور

(مطالعه‌ی موردی استان خراسان شمالی)[۱]

حمید رضا میرزایی [۲]، سجادکمری [۳]

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱/۲۴
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۳/۲۰

چکیـــده

براساس سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی، در توسعه‌ی روستاها فعالیـت هـا نبایـد بـه گونـه ای باشدکه عمران روستایی جای توسعه‌ی روستایی را بگیرد؛ بلکه با هویت‌بخشی به سیمای روستا، رفع محرومیت ها و هدایت موزون روابط اجتماعی در قالب طرح های توسعه وعمران روستایی،باید نقش مؤثری در توسعه‌ی موزون روستا ایفا کرد. به عبارت دیگر، اصلاح دیدگاه برنامـه‌ریـزی در توسـعه و عمران روستا در دستور کار قرار گرفته و دیدگاه صرف عمران روستاها جای خود را (بـا نگـاه انسـان محور) به دیدگاه توسعه‌ی موزون و عمران روستاها داده‌اسـت.ایـن مقالـه جایگـاه آمـایش سـرزمین درتوسعه روستایی ونقش آن در تحقق اهداف سند چشم انداز ۲۰ساله‌ی کشور را به صـورت مـوردی در استان خراسان مورد بررسی قرار می دهد.

کلیـــد واژه‌ها:

آمایش سرزمین، سند چشم‌انداز، توسعه‌ی پایدار، برنامه‌ریزی، خراسان شمالی، مناطق روستایی.

---

[۱] این مقاله استخراج شده از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده (سجاد کمری) تحت عنوان«بررسی تاریخچـه آمـایش سـرزمین در ایران» است، و از آنجا که حاصل مطالعات نویسنده می باشد از منابع پاورقی و ارجاعات در آن استفاده نشده است.

[۲] استادیار دانشگاه زابل.

[۳] کارشناس ارشد آمایش سرزمین.

مقدمـــه

امروزه، رشد جمعیت جوامع روستایی به‌دلیل شرایط جدید جهانی و شهری و صنعتی شدن، کفاف ظرفیت های جامعه را نمی کند و بسیاری از خدمات اجتماعی و امکانات رفاهی تنها در شهرها قابل دسترس است. ازاین‌رو روستاها با مهاجرت‌اهالی، به‌خصوص نسل جوان خود به شهرها روبه رو هستند. حال برای هر گونه پیش بینی و برنامه‌ریزی ای درجوامع روستایی، شناخت تحولات در سطوح خرد و کلان کشور ضروریاست.

در سطح خرد با کنش هایی روبه‌رویـیم، کـه افـراد و نهادهـای روسـتایی را هـدایت کـرده ، تحولات اجتماعی را از آن طریق جهت می دهند. تقدیرگرایی روح قالب تفکر و کـنش در جامعـه ی روستایی و عشایری مااست. بدین معنی که بسیاری از روستاییان بـین اعمـال خـود و تحقـق مطلوب اهداف و مقاصد موردنظرشان ارتباطی نمی بینند، بلکه آن را حاصل قضا و قـدر و دسـت تقدیر روزگار می دانند. در حالی که برنامه‌ریزی و بهبود روش هانیاز ضروری به تفکـری دارد کـه مبتنی بر ارتباطی عقلایی بین اهداف و مقاصد با اعمال و روش ها باشد، کنش های احساسـی و قمارگونه از دیگر کنش‌های زیان‌بار در جامعه‌ی ما است. ازاین‌رو، اساسی‌ترین نکته بـرای تحقـق هر برنامه ای در جوامع روستایی کشور ما، توجه به این نحوه نگرش و رفتار و کوشـش در جهـت تغییر آن ها است. تکیـه بـر توسـعه‌ی مشـارکتی و آمـوزش هـای مسـتمر از جملـه راه‌کارهـای پیشنهادی برای عقب‌نشینی کنش تقـدیرگرایی از کارهـا و امـور روزمـره بـه حـوادث و اتفاقـات غیرمترقبه است.

در سطح کلان اجتماعی نیز توسعه‌ی جوامع روستایی متأثر از تحـولات کـلان کشـور اسـت. فرآیندهای شهرنشینی، توسعه‌ی جوامع صنعتی، بهبود خدمات اجتماعی، حاشـیه‌نشـینی و برنامـه های کلان توسعه‌ی کشور، جملگی بر روند تحولات همه روستایی تأثیر می گذارند. شهرها برای تأمین نیازهای شغلی و نیروی کار خود نیازمند به مهاجران روستایی‌اند، بنابراین فرآینـد مهـاجرت از روستا به شهرهای بزرگ طبیعی است. تنها دولت مـی توانـد در ازای عرضـه‌ی نیـروی کـار از جوامع روستایی به جوامع شهری و حاشیه‌نشین، حداقل نیازهای اساسی و تأمین اجتماعی جوامـع روستایی و حاشیه‌نشین را تأمین کند.دولت‌همچنین باید اشتغال‌زایی و فرصت هـای شـغلی ای را در این مناطق پدید آورد تا بیکاری موجب مهاجرت بی‌رویه از روستا به شهر و پناه بردن‌شـان بـه کارهای خلاف، اعتیاد و سایر جرایم و تخلفات نشود. بنابراین، موضوع حمایت از صـنایع کوچـک

روستایی و صنایع دستی و صنایع تبدیلی و تکمیلی در کنار توزیع مناسب و عادلانه خدمات و رفاه اجتماعی و ایجاد فرصت های شغلی می بایست در اولویت برنامه های توسعه‌ی کشور قرار گیرند. بر اساس سند چشم‌اندازکشور در توسعه‌ی روستاها سیاست‌های زیر مد نظر قرار گرفته است:

۱- رفع محرومیت ها، به‌ویژه درمناطق روستایی کشور،

۲- هویت‌بخشی به سیمای روستا،

۳- ایجاد ساز وکارمناسب برای رشد بهره‌وری عوامل تولید (انرژی ، سرمایه‌ی نیروی کار، آب و خاک و ...) و

۴- ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان و رفع فقر با تقویت زیرساخت های مناسب تولید و تنوع‌بخشی و گسترش فعالیت های تکمیلی، به‌ویژه درصنایع تبدیلی و کوچک و خدمات نوین.

بر همین اساس، نقش آمایش سرزمین به عنوان زیربنای امر سازماندهی توسعه‌ی روستایی و منطقه ای متجلی می‌گردد. به بیان دیگر، آمایش‌سرزمین ابزار اصلی برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری های منطقه ای و ملی را درراستای تحقق اهداف سند چشم‌انداز۲۰ ساله و توسعه‌ی مناطق روستایی بر اساس برنامه‌ریزی های فیزیکی و فضایی تبیین می‌کند. ازاین‌رو آمایش سرزمین مبنای طرح ها و برنامه‌های جامع توسعه بوده و پیوند دهنده برنامه‌ریزی های اقتصادی، اجتماعی و فضایی و یا مجموع آنان در قالب یک برنامه‌ریزی جامع در مقیاس ملی و منطقه ای در راستای تحقق اهداف سندیادشده‌است. برنامه‌ریزی آمایش سرزمین روند جامعی از برنامه‌ریزی منطقه ای را ارایه می کند. این شکل از برنامه‌ریزی برای به کارگیری برنامه‌ریزی منطقه ای در سطح یک کشور، بهترین مکمل برای برنامه‌ریزی کلان و بخشی است. برنامه‌ریزی آمایش سرزمین چون با دیدی وسیع و همه‌جانبه به فضای ملی نگاه می کند، همه‌ی مناطق کشور را با حوصله و دقت از جهات مختلف مورد مطالعه و شناسایی قرار می دهد و براساس توانمندی‌ها، قابلیت‌ها و استعدادهای هر منطقه، نقش و مسئولیت خاص به مناطق مختلف کشور محول می کند.

مهم‌ترین ویژگی‌های آمایش سرزمین جامع‌نگری، دوراندیشی، کل‌گرایی، کیفیت‌گرایی و سازماندهی فضای کشور است. هدف این آمایش توزیع بهینه‌ی جمعیت و فعالیت در سرزمین است؛ به گونه ای که هر منطقه متناسب با قابلیت ها، نیازها و موقعیت خود، از طیف مناسبی از فعالیت های اقتصادی و اجتماعی برخوردار شود و جمعیتی متناسب با توان و ظرفیت اقتصادی

خود بپذیرد. به عبارت بهتر، هدف کلی آمایش سـرزمین سـازماندهی فضـا بـه منظـور بهـره‌وری مطلوب از سرزمین در چارچوب منابع ملی است.

در بحث آمایش سرزمین، مقوله‌ی فضاکلیدی‌ترین نقش را در برنامه‌ریزی های توسـعه دارد و سازمان فضایی تبیین روابط بین انسان و فضا و فعالیـت‌هـای انسـان در فضـا اسـت. سـازمان فضایی سیمای کلی و چگونگی پراکنش و اسکان جمعیت و توزیع و استقرار و ساختار اقتصادی – اجتماعی و کنش های متقابل بین آن‌ها را مشخص می سازد.

۱-تعــاریف

تــوسعه روستایی چیست؟

در چند سده‌ی اخیر، با رشد پرشتاب صنعت و فناوری در جهان، عقب‌ماندگی مناطق روستایی بیشتر آشکار شده است. از آن‌جایی‌که عموماً روستاییان نسبت به شهرنشینان از درآمـد و خـدمات اجتماعی کمتری برخوردارند، آسیب‌پذیرتربه شمارمی‌روند. این‌امرگاه منجر به مهـاجرت آنـان بـه سمت شهرها می‌شودکه علل دیگرش پراکندگی جغرافیایی روستاها, نبود صرفه‌ی اقتصادی برای ارائه خدمات اجتماعی, حرفه‌ای و تخصصی نبودن کار کشاورزی (کم‌بودن بهره‌وری)، محـدودیت منابع ارضی (در مقابل رشد جمعیت) و عدم مدیریت صحیح مسئولان است. به همین جهت، برای رفع فقر شدید مناطق روستایی، ارتقاء سطح و کیفیت زندگی روستاییان، ایجاد اشـتغال و افـزایش بهره‌وری آنان تمهید «توسعه‌ی روستایی» متولد گردید.

بنا بر تعریف، برنامه‌های توسعه‌ی روستایی جزئی از برنامه‌های توسـعه هـر کشـور محسـوب می‌شوند که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی– اقتصادی جامعه‌ی روستایی به کار می‌روند. به این‌گونه برنامه‌ها که دولت‌ها و یا عاملان آنان در منـاطق روسـتایی پیـاده مـی‌کننـد, دگرگـونی اجتماعی براساس طرح و نقشه نیز می‌گویند. این امر در کشورهای جهان سوم که دولت‌ها نقشی اساسی در تجدید ساختار جامعه به منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصـادی خـاص دارنـد، مورد پیدا می‌کند. از سوی دیگر، توسعه‌ی روستایی را می‌تـوان عـاملی در جهـت بهبـود شـرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفاکردن آنان در رونـد توسـعه‌ی کـلان کشور دانست.

بـرنامه‌ریزی روستـایی چیست؟

۱- برنامه‌ریـزی بـرای گسـترش یـک بخـش اقتصـادی خـاص در یـک منطقـه روسـتایی برنامه‌ریزی روستایی عبارت است از تعیین هدف و اجرای امـور در روسـتاهابرای کسـب رفاه و امنیت و رسیدن به سطح قابل قبول استانداردهای زیست درجامعه‌ی روستایی.

۲- برخی از مشکلات و موانع اجتماعی در برنامه‌ریزی های توسعه روستایی

در ، برخی جوامع درحال توسعه ، از جمله کشور ما، برنامـه هـای‌توسـعه بـا مشـارکت مـردم صورت نگرفت و عموماً از بالا به پایین انتخاب، تنظیم، تجویز و ابـلاغ شـد .درایـن‌زمینـه، حتـی ازپیامدها و نظرات بومیان، روستاییان و دست‌اندرکاران نیـز بـرای تجدیـدنظر و ارزیـابی اسـتفاده نگردید. این امر از چند سوی مشکل‌ساز شدزیرا بسیاری از اهداف توسعه تنها در همـان کاغـذها، ابلاغیه ها و بخشنامه ها باقی ماند. روستاییان و دست‌اندرکاران بومی آن را نشناختند، نپذیرفتند و از خود نداستند و بنابراین در آن مشارکت نکردند. کارگزاران طرح ها و برنامـه هـا نیـز بـه دلیـل روبه‌روشدن با چنین موانعی، هر حرکت شخصی را ناتوان یافتند و از این رو پس از مـدتی عمـلاً کار را رها کردند.

به‌این‌ترتیب، مشارکت مردم توسط مدیران و برنامه‌ریزان و کارگزاران دولتـی تنهـا بـه معنـی پرداخت برخی از هزینه‌ها توسط مردم تأویل شد. این امر نه تنها مشارکت را از عـاملی اجتمـاعی که در تاروپود توسعه جای دارد خارج ساخت، بلکه موجب گردید روسـتاییان نیـز از اسـاس بـا آن مخالفت کنند و آن را واژه ای با ظاهری خوب که درصدد است جیبشان را به طریقی خالی کنـد، بدانند. درنتیجـه، دولـت بـزرگ‌تـرین سـرمایه‌ی ذهنـی و انسـانی را در چنـین برخـورد اولیـه‌ی غیرصحیحی از دست داد. حال اگـر درصـدد باشـیم توسـعه‌ی مشـارکتی را دوبـاره در جامعـه‌ی روستایی ترویج کنیم، به سبب تبلیغات ناخواسته و منفی دولت در برنامه‌های گذشـته، بـا مـوانعی بیش از قبل روبه‌روییم.بنابراین، و نه تنها رسانه‌ها، بلکه کارگزاران و دست‌اندرکاران می بایست به گونه ای رفتار کنند که روستاییان نه در شعار، بلکه خود در حین عمل دریابند که مشارکت بهانـه ای برای کلاه‌گذاردن بر سر آنان نیست.

عدم باورپذیری متقابل مردم و مسئولان همچنین سبب شده تا سازمان ها و کانال هایی کـه باید موازی با توسعه مشارکتی و در جهت تحقق و تسریع آن پدید آینـد، شـکل نگیرنـد و عمـلاً توسعه به مراحل زیربنایی‌تـر وارد و نهادینـه نگـردد. بسـیاری از مسـئولان، کـارگزاران و دسـت

اندرکاران دولتی نیز خود تصور درست و روشنی از مشارکت مردمـی ندارنـد تـا آن را بـه مـردم و روستاییان انتقال دهند. بسیاری از مسئولان و کارشناسان در رده های مختلف به نظـرات، حـرف ها و پیشنهادهای مسئولان، کارشناسان و مجریان پایین‌تر از خود میدان نمی‌دهند و در عین حال درصددند توسعه مشارکتی را نیز تحقق بخشند! این امر هم به عـدم آمـوزش صـحیح آن‌هـا بـه عنوان اهرم های اساسی توسعه مشارکتی مربوط می شود و هم از مشکلی ریشه‌ای‌تر در سـاختار جامعه‌ی ما حکایت دارد مبنی براین که انگیزش‌های دیگـری بـیش از پیشـرفت و بهبـود وضـع زندگی‌مطرح است.

جـایگاه توسعه‌ی روستـایی در سند چشم‌انداز استـان

چشم‌انداز تصویری از آینده‌ی مطلوب را ترسیم می کند که هرگاه در ذهن آحاد جامعـه جـای بگیرد، مسیر تحولات و دگرگونی های جامعه را هموارتر می کند. در چارچوب چشم‌انداز مطلـوب است که برنامه‌ریزی ها و حرکت های فردی و اجتماعی به سوی آینده‌ی آرمانی جهت‌گیری پیدا می کند.

لازمه‌ی یک نگاه فعال و آینده‌ساز، حرکت بر پایه‌ی مدیریت چشم‌انداز است که بـر شـناخت وضع موجود وعوامل آن، تحلیل محیط منطقه ای، ملی و بین‌المللی و سرانجام ترسیم چشم‌انـداز مطلوب متکی است.

هر چند چشم‌انداز هر اندازه که از وضع حاضر دور باشد از کم و کیف تحولی همـه‌جانبـه‌تـر و ساختاری‌تر در همه ابعاد برخوردار می شود و تمامی متغیرهای توسـعه‌ی اقتصـادی و اجتمـاعی و فرهنگی را در برمی گیرد ، اما درهرحال، ناگزیر باید از وضع موجود آغاز و با اتکاء بر نقاط قوت و امتیازات و با اتخاذ سیاست های مناسب ملی، منطقه ای و استانی، بر نقاط ضعف و تهدیدها غلبه کند.

درسندچشم‌انداز استان، توسعه‌ی روستایی دارای قابلیت‌های زیراست:

- وجود تنوع اقلیمی، اکولوژیکی و خاک جهت توسـعه فعالیـت هـای کشـاورزی و تنـوع محصولات آن،
- برخورداری از تنوع اقلیمی و قابلیت های برجسته و متعدد طبیعی‌و گردشگری،
- وجود صنایع دستی از قبیل فرش و قابلیت‌های برجسته و متعدد طبیعی و گردشگری،

- وجود توان توسعه‌ی صنایع تبدیلی و بسته‌بندی بخش کشاورزی،
- بهره‌مندی از منابع آب(سطحی و زیرزمینی) در بخش جنوبی استان،
- امکان استفاده از ظرفیت های آب و خاک برای توسعه آبزی‌پروری و نیـز وجـود بـزرگ ترین مرکز استحصال خاویار و صید ماهیان خاویاری در کشور.

باوجود بهره‌مندی از ظرفیت ها، قابلیت ها وامکانات یادشده،

استان با مشکلات و تنگناهای زیر در توسعه‌ی روستایی روبه‌رواست:

- توسعه نیافتگی بخش صنعت در همه زمینه هابه ویژه‌کمبود صـنایع تبـدیلی و تکمیلـی کشاورزی،
- کمبود زیرساخت‌ها، فضاها و نیروهای متخصص در بخش آموزش و پرورش عمـومی ، فنی و حرفه‌ای،
- ناکافی بودن مهارت نیروی انسانی موجود دربخش آموزش هـای دبسـتانی بـرای ارائـه تخصص آموزش های پیش‌دبستانی،
- کمبود تأسیسات و زیرساخت های مهار و ذخیره‌ی آب‌های سطحی و پایین بودن بهره-وری آبیاری،
- غالب بودن شیوه‌ی سنتی کشاورزی و دام و طیور،
- بالابودن ضریب وقوع بلایای طبیعی از جمله سیل ، رانش زمین، بـالا آمـدن آب دریـا، زلزله، آتش‌سوزی جنگل ها و خشکسالی،
- نبود قوانین مدنی و حقوقی لازم برای یک‌پارچه‌سازی اراضی و افـزایش سـرعت آن در سال‌های پس از انقلاب اسلامی،
- حساس بودن شرایط زیست‌محیطی استان و خطر گسترش نواحی نیمه‌بیابانی و بیابانی،
- پایین بودن شاخص های توسعه‌ی انسانی،
- محدودیت های طبیعی، توسعه‌نیافتگی بخش بزرگی از استان در بخش های شـمالی و پراکندگی و کمی جمعیت‌در نقاط روستایی آن و

- کمبود زیربناها و زیرساخت های متناسب با توسعه‌ی استان، به‌ویژه در بخش شبکه‌ی حمل و نقل (زمینی، هوایی، دریایی).

چشم‌انـداز توسعه‌ی روستـایی در بخش های اقتصـادی، اجتماعی و فـرهنگـی

استانی دست‌یافته به جایگاه بالای اقتصادی در کشور، مبتنی بر علم و فناوری همراه با رشـد سریع و پایدار اقتصادی، متکی بر امنیت اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی.

اهـداف:

- تحقق رشد اقتصادی همتراز با رشد اقتصادی کشور در چشم‌انداز مطلوب، بـا تکیـه بـر افزایش بهره‌وری سرمایه‌ی انسانی و فناوری نوین،
- تقویت تشکل ها، نهادها و مجتمع های تولیدی و واحدهای کشت و صنعت در بالابردن کارآیی اقتصادی،.
- حمایت از انواع کشت های دارای مزیت نسبی و تخصصی با تأکید بر کشت هـایی کـه با روش های اصلاح‌شده ومکانیزه انجام می‌گیرد،
- توسعه و استاندارد کردن صنایع تبدیلی و بسته‌بندی محصـولات کشـاورزی بـه منظـور کاهش ضایعات،
- اعمال سیاست های تشویقی بر فرآیند یک‌پارچه‌سازی اراضی و اعطای تسهیلات مالی و غیرمالی لازم،
- ساماندهی و توسعه‌ی سازوکار و نگهداری، بسته‌بندی و عرضـه‌ی نهـاده‌هـا و فـرآورده های کشاورزی متناسب با توسعه‌ی کشاورزی مکانیزه و افزایش بهره‌وری زمـین هـای زیرکشت با تأکید بر بخش خصوصی،
- گسترش بیمه‌ی محصولات کشاورزی و خرید تضمینی محصولات،
- توسعه فعالیت های اقتصادی و افزایش صنایع کوچک به منظور ایجاد زمینه هـای لازم برای تأمین حداقل معیشت خانوارهای استان ،
- توانمندسازی خانوارهای روستایی استان با ایجاد اشتغال و توسعه‌ی آن برای بین بـردن یا کاهش اختلافات بین مناطق،

- مهار، کنترل و ظرفیت‌سازی آب‌های سطحی، ساماندهی منابع تـامین آب آشـامیدنی و حفاظت کیفی و جلوگیری از نفوذ پساب های خانگی و صنعتی به منابع آب،
- جلوگیری از ساخت‌وساز در نواحی ناپایدار فیزیکی و طبیعی، رعایت حریم و مقاوم‌سازی ساختمان ها در برابر بلایای طبیعی و ایجاد و تقویت نظام‌های مهندسی،
- جایگزینی شیوه های مبارزه بیولوژیک با آفات گیاهی با شیوه‌ی جاری و معمولی سنتی،
- حمایت از انواع کشت های دارای مزیت نسبی و تخصصی با تأکید بر کشت هـایی کـه با روش های اصلاح‌شده‌مکانیزه انجام می پذیرد.
- اولویت بخشیدن به پژوهش های کاربردی در بخش کشـاورزی و تـرویج‌یافتـه هـا در راستای بهبود تولید و افزایش بهره‌وری،
- شناسایی قابلیت ها و مزیت های رقابتی کشـاورزی منـاطق مسـتعد اسـتان و حمایـت ازآن‌ها جهت صدور محصولاتشان،
- تمهید امکانات لازم برای ایجاد زیرساخت های جدید بـرای خـدمات عمـومی در نقـاط فاقد زیرساخت با رویکرد تقویت شهرهای کوچک وروستا شهرهای جدید،
- اصلاح، بهسازی، نوسازی و تقویت زیرساخت ها در مراکـز زیسـت و فعالیـت شـهری، روستایی و عشایری ،
- متوازن‌سازی توسعه‌ی نواحی و افزایش توان نگهداشت جمعیت در آن‌ها، حسـب مـورد در شهرها با رویکرد متعادل‌سازی جمعیت و در روستاها با رویکرد حفظ ساختار و بافت اصیل روستایی،
- اصلاح و استمرار نظام متعادل و متوازن سکونت‌گاهی و ارتقاء خدمات برتر تخصصی در حد سطح یک و عملکرد فرا منطقه ای در مرکز استان و سطح دو در گنبد،
- جلوگیری از تخریب منابع طبیعی و تغییر نامناسب کاربری اراضی و
- تهیه و تدوین برنامه‌ی جامع حفاظت از رودخانـه هـا و عملیـات آبخیـزداری در جهـت پیشگیری و کاهش مخاطرات ناشی از سیل ، خشکسالی و نیز مهار و کنترل آب‌ها.

چشم‌انداز تـوسعه‌ی روستایی استــان در بخش فـرهنگی، اجتماعی و امنیتی

استانی با مردمی دانا ، مسئولیت‌پذیر و بانشاط و دارای هویت اسلامی با قومیت های مختلـف ایرانی، برخوردار از امنیت پایدار متکی بر مردم سالاری دینی.

اهـداف:

- بازنگری و اصلاح فرآیندهای ارائه خدمات مختلف اجتماعی(بهداشـتی ، آموزشـیو ...) در سطح استان به تفکیک نقاط جغرافیایی و جنسیت با رویکرد کنترل ناهنجـاری‌هـای اجتماعی،
- تأمین حقوق مدنی و دسترسی به فرصت های برابـر بـرای افـراد جامعـه‌ی روسـتایی و نهادینه شدن حقوق معنوی افراد،
- فراهم آوردن تسهیلات ویژه برای توسعه‌ی پارک های فناوری با مشارکت بخـش غیـر دولتی در نقاط مساعد استان و آموزش همه‌جانبه‌ی ICT در جوامع روستایی،
- تجهیز و ارتقاء سطح خدمات درمانی بیمارستانی در چارچوب سطح‌بندی خدمات درمـان بستر استان،
- ارتقاء و بالابردن سطح زندگی از طریق افزایش شاخص سطح سلامت ، تأمین اجتماعی و رفاه با تأکید بر بهبود آموزش ، کیفیت نیـروی انسـانی ، رفـع فقـر و تحقـق عـدالت اجتماعی،
- ایجاد محیطی سالم با فضای فرهنگی اصیل و اهتمام به امر به معروف و نهی از منکـر و افزایش فرهنگ عمومی،
- تقویت نهاد خـانواده، فـراهم آوردن زمینـه هـای رشـد و توسـعه‌ی فرهنگـی زنـان در چارچوب ارزش های اسلامی،
- فراهم کردن زمینه های مشارکت عمومی در توسعه امنیت عمومی ، فراگیر و جامع،
- توسعه‌ی ظرفیت های اجتماعی و فرهنگی با رعایت ابعاد اقتصادی، اجتماعی ، فرهنگی و زیست‌محیطی،
- توجه به نیازها و ضرورت های جوانان روستایی و فراهم آوردن مشارکت آن‌ها درزمینـه ی فعالیت های اجتماعی و فرهنگی،

- توجه ویژه به آسیب های اجتماعی خاص استان با ارتقاء کیفیت و افزایش کمیت دوره های آموزش های اجتماعی ، روانی، بهداشتی و زیستی در مورد رفتارهای پرخطر جنسی و غیرجنسی،
- فراهم آوردن امکانات و شرایط بهداشتی و نیز تأمین حداقل مطلوب سطح زندگی در خور شأن انسان برای تمام جوامع روستایی و عشایری به منظور جلوگیری از تخریب و بهره‌کشی مفرط از طبیعت‌و
- افزایش پوشش تحصیلی در سطوح مختلف آموزشی درجهت رسیدن به برابری در فرصت های قابل دسترسی به آموزش، به‌ویژه برای دختران در مناطق محروم.

چشم‌انداز توسعه‌ی روستایی استان در امور آمایش سرزمین و توسعه‌ی پایدار

استانی با توسعه‌ی جامع پایدار هماهنگ و سازمان فضایی متعادل و متوازن با تأکید بر حفاظت از محیط زیست و بهره وری منطقی از منابع و ظرفیت‌های توسعه ای استان.

اهداف:

- تأمین آب آشامیدنی سالم و مطمئن برای کانون های جمعیتی استان ،
- ایجاد و گسترش خدمات برتر اجتماعی ، متناسب با سطح‌بندی مناطق روستایی استان، توسعه‌ی تدریجی واحدهای کشت وصنعت به واحدهای کشت و صنعت و تجارت،
- ایجاد تعادل ناحیه ای جمعیت با هدایت سرمایه، اشتغال و جمعیت به مناطق کمترتوسعه‌یافته‌ی شمال استان،
- توسعه‌ی کیفی و کمی کشاورزی بر مبنای ظرفیت های محیطی با توجه به تناسب اراضی و مزیت های نسبی با ایجاد واحدهای اقتصادی مناسب با فناوری پیشرفته و همچنین ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی مورد نیاز،
- تکمیل و تجهیز زیرساخت های توسعه ای استان، به‌ویژه درمناطق شمال استان به منظور توسعه‌ی متوازن بخش ها ومناطق با هدف افزایش ارزش افزوده،
- تأکید برایجادصنایع مناسب در شهرک ها و نواحی صنعتی استان،

- شناسایی مناطق کشت تخصصی بر اساس مزیت نسبی اراضی و به‌کار گیری از الگـوی کشت در سطح استان،
- تأمین و توسعه هرچه بیشتر زیربناها در جهت سازماندهی واستقرار صنایع در شهرک ها و نواحی صنعتی و جلوگیری از پراکندگی صنایع در فضای پیرامون شهری،
- تعامل صحیح بخش کشاورزی و صنعت در جهت توسعه‌ی پایدار،
- به‌کارگیری شیوه های نوین مدیریت حفاظت از منابع طبیعی استان،
- حفظ زمین های دارای کاربری زراعی و باغی و استفاده‌ی بهینه از منابع خاک و آب،
- ساماندهی نظام دامداری گسترده به‌ویژه دامداران کوچنـده در نـواحی شـمال و شـمال شرقی استان،
- فراهم‌سازی بسترهای مورد نیاز توسعه‌ی آبزی‌پروری‌در استان،
- گسترش و تقویت ظرفیت های نگهداری(سردخانه، سیلو و انبار) در قطـب هـا و مراکـز تولید کشاورزی استان وایجاد پیوندمیان مراکز تولید و مصرف،
- یک‌پارچه‌سازی کشت همراه با مدیریت مدرن و پیشرفته،
- تلاش در راستای ایجاد تعادل های ناحیه ای و به فعلیـت رسـاندن امکانـات و قابلیـت های مناطق جهت اصلاح روند مهاجرت ها و اسکان جمعیت بر اسـاس اولویـت هـای آمایشی استان،
- توسعه‌ی زیربناهای روستایی و تلاش در راه ایجـاد محیطـی مطلـوب، پویـا و بانشـاط همراه با احیا و حفظ هویت تاریخی و ارتقاء سایر ارزش ها،
- تمرکززدایی و ایجاد قطب‌ها و کانون های توسعه در نقاط روسـتایی اسـتان بـه منظـور جلوگیری از هجوم بی‌رویه‌ی ساکنان مناطق یادشده به سمت شهرهای استان،
- بررسی اثرات زیست‌محیطی، جمعیتی و ... در مکان‌یابی طـرح هـای بـزرگ صـنعتی ، کشاورزی ،اسکان شهری و... به گونه ای که این طـرح هـا در راسـتای اولویـت هـای آمایش سرزمین استان جهت‌گیری و اجرا شوند،
- ترویج و تشویق درزمینه‌ی‌ایجاد و یا توسعه صنایع فرا دست بخش کشاورزی به منظور توسعه ی‌بازرگانی داخلی و خارجی،

- ترویج و تشویق درزمینهایجاد یا توسعه‌ی صنایع فرا دست بخش کشاورزی متناسب بـا تولیدات منطقه ای که به دلیل تخصصی کردن کشت تعریف شده است،
- تخصیص وام های ترجیحی کشاورزی برای یک‌پارچه سازی اراضـی و مکانیزاسـیون و آبیاری تحت فشار در بخش کشاورزی و
- انجام مطالعات آمایش شهری به منظور شناسایی وضعیت سلسـله‌مراتـب هـای کـانون های شهری وعملکردسنجی.

راهبـرد توسعه‌ی پـایدار و همه جانبه‌ی روستـایی

مطابق این راهبردباید فرآیندی همه‌جانبه و پایدار طی شود تا در چارچوب آن، "توانـایی‌هـای اجتماعات روستایی" در جهت رفع نیازهای مادی و معنوی، در عین برقراری توازن میـان اجـزای تشکیل‌دهنده‌ی نظام سکونت محلی (اکولوژیکی, اجتماعی, اقتصادی و نهادی)، رشد و تعالی یابد. محورهای اصلی اینراهبرد عبارت اند از:

اول، حفاظت و بهره‌برداری مؤثر و متوازن از منابع پایه؛

دوم، افزایش قدرت انتخاب مردم و توانمند نمودن قشرهای آسیب‌پذیر روستایی، به ویژه زنـان و جوانان؛

سوم، توسعه و گسـترش مشـارکت مـؤثر و همـه‌جانبـه‌ی مـردم و نهادهـای محلـی در فرآینـد تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی؛

چهارم، ارتقاء بهره‌وری و توسعه‌ی فرصت‌ها و ظرفیت‌های متنوع اقتصادی؛

پنجم، توسعه‌ی فرصت‌های پایدار از حیث دسترسی بـه منـابع, امکانـات و منـافع میـان شـهر و روستا

ششم، ارتقاء همه‌جانبه‌ی کیفیت زندگی اجتماعات روستایی.

راهبــردهای توسعه‌ی روستایی در استان

الف) رویــکردهای فیزیکی-کالبدی

راهبـرد توسعه و بهبود زیرساخت‌های روستایی: زیرساخت‌های روستایی استان را می‌توان سرمایه‌هـای عمومی و اجتماعی روستاها دانست که بدین جهت توسعه‌ی این زیرساخت‌های اجتماعی, فیزیکی و نهادی باعث بهبود شرایط و کیفیت زندگی و معیشـت مـردم محلـی و ارتقـاء کـارایی زنـدگی اجتماعی و اقتصادی آنان خواهد شد.

ب) رویــکردهای اقتصادی

۱. راهبـرد انقلاب سبز: دگرگونی کلی در بخش کشاورزی است، به طـوری‌کـه ایـن تحـول باعـث کاهش کمبود مواد غذایی در کشور و مشکلات کشاورزی گردد. همچنین به معنی بهبـود نباتـات خاص (به ویژه گسترش انواع بذرهای اصلاح‌شده‌ی گندم و برنج) و تولید زیاد آنان است.

۲. راهبـرد یک‌پارچه‌سازی اراضی: با توجه به این‌که در بسیاری از روسـتاهای اسـتان قطعـات زمـین کوچک است، امکان استفاده از فناوری برتر و مکانیزه با مشکل روبه‌رو است.

۳. راهبـرد صنعتی کردن روستاهـا: اگرچه در این‌راهبرد, توسـعه‌ی کشـاورزی در فرآینـد توسـعه‌ی روستایی حائز اهمیت است، اما درعین‌حال باید با توسعه‌ی فعالیت‌های صـنعتی همـراه شـود. در بسیاری از مناطق روستایی، صرفاً زراعت نمی‌تواند اشتغال کافی و بهره‌وررا ایجاد کنـد (ظرفیـت زمین نیز محدود است). بدین جهت باید به ایجاد اشتغال سودآور غیرزراعی نیز پرداخت تا تفـاوت درآمد شهرنشینان و روستانشینان افزایش نیافتـه نیابـدو مهـاجرت روسـتاییان بـه شـهر کـاهش پیداکند. در این راستا، بایـد اقـدام هـای زیـر صـورت گیـرد: الـف) ایجـاد مشـاغل غیرزراعـی و فعالیت‌های درآمدزا, ب) رواج مراکز روستایی دست پایین. اهداف عمده‌ی این راهبرد را می‌توان این‌گونه برشمرد:

- ایجاد اشتغال غیرکشاورزی برای روستاییان بیکار یا نیمه‌بیکار در یک منطقه،
- همیاری در جلوگیری از جریان مهاجرت به مراکز شهری،
- تقویت پایه‌های اقتصادی در مراکز روستایی،

- استفاده کامل (بیشتر) از مهارت‌های موجود در یک ناحیه،
- فرآوری تولیدات کشاورزی محلی و
- تهیه نهاده‌های اساسی و کالاهای مصرفی برای کشاورزان.

نتیجه‌گیری

تفکر سرمایه‌داری مبتنی بر سودجویی محض پیش از انقلاب اسلامی و عدم توجه به عـدالت اجتماعی موجب ایجادعدم تعادل در توسعه‌ی مناطق مختلف کشور گردید. این قطـب‌هـا(مراکـز تجمیع سرمایه) با وجود اختصاص کمتر از ۱۵ درصد وسعت کشور، بیش از ۸۰ درصـد سـرمایه‌ی کشور را به خود جذب کرده بودند. نتیجه این عدم تعادل اجتماعی و منطقه‌ای، مهاجرت شدید به طرف قطب‌های رشد و شهرهای بزرگ و درنتیجه، افزایش مطالبات مردمی بود. پس از انقـلاب، قانون اساسی مبتنی بر عدالت اجتماعی تدوین شد . این تفکر ساماندهی فضا را به نحـوی کـاملا متفاوت ازآن‌چه قبل از انقلاب بود، می‌طلبید. یکـی از ایـن کـانون‌هـای فرامـوش‌شـده، منـاطق روستایی، به‌ویژه روستاها و مراکز جمعیتی دورافتاده از مرکز و حاشیه‌ای بود که خراسان شـمالی (شمال استان خراسان سابق) و مناطق روستایی و عشایری آن از جمله‌ی ایـن منـاطق بودنـد. در اسناد توسعه‌ای استان که مبتنی بر برنامه‌ریزی های آمایشی است، رشد همتـراز ایـن منـاطق بـا سایر مراکز جمعیتی بزرگ در سطح استان و کشور مورد توجه قـرار گرفتـه و آن‌چـه کـه در ایـن برنامه‌ها باید از اولویت اساسی برخوردار باشد توجه ویژه به مزیت‌های محلی و نگـاه پایـداری در توسعه است. البته سیاست‌های حمایتی در سطح استانی و ملی یکی از اصلی‌ترین عوامل در ایـن مسیر است، زیرا این قابلیت‌ها در طول تاریخ همواره وجود داشته و تنها نیازمند اراده‌ای قوی برای بالفعل نمودن آن‌ها بوده است که برنامه‌ریزی مبتنی بر آمایش سرزمین می تواند کمـک بسـزایی به آن بنماید. این مزیت‌ها و توانمندی‌ها باید مبرا از نگاه منفعت‌طلبانه و سـرمایه‌داری حـداقل در کوتاه‌مدت باشد تا بتواند عقب‌افتادگی و فاصله‌ی به‌وجودآمده را جبران کند و خود را بـه سـطحی مطلوب برساند، اجرای چشم‌انداز ۲۰ساله‌ی نظام در همه مناطق ونظارت‌بر همه‌ی جوانب از یـک سو، و عدم ورود نگاه‌های سلیقه‌ای و تداوم فکر مدیریتی مبتنـی بـر سـند چشـم‌انـداز و آمـایش سرزمین ازسوی دیگر، می تواند نویـدبخش مقولـه‌ی توسـعه‌ی پایـدار منـاطق روسـتایی اسـتان خراسان شمالی‌درآینده باشد.

فهرست منابع

آیت الله خامنه ای ، سید علی. ((چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی و سیاست‌هـای کلـی برنامـه‌ی چهـــارم توســـعه‌ی جمهـــوری اســـلامی ایـــران،))پایگـــاه اینترنتـــی اطـــلاع‌رســـانی مقـــام رهبـــری در نشـــانی: ۱۳۸۲،http://www.khamenei.ir.

ازکیا،مصطفی. جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران, تهران:انتشارات اطلاعات, ۱۳۸۱.

بهکیش، محمدمهدی . اقتصاد ایران در بستر جهانی‌شدن,تهران: نشر نی, ۱۳۸۱.

تابش ،احمد. ((اندیشه توسعه و برنامه‌ریزی در ایران و چگونگی تشکیل سازمان مدیریت))،۱۳۸۱.

توفیق ,فیروز.((آمایش سرزمین)) (طرح کالبدی منطقه آذربایجان)،سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی سابق.

رزاقی، ابراهیم . گزیده اقتصاد ایران, تهران:انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵ .

سازمان برنامه وبودجه.((،فهرست گزارش‌های طرح آمایش سرزمین برای تنظیم برنامه ششم عمرانی کشور))،۱۳۵۶.

سازمان برنامه و بودجه. ((خلاصه و جمع‌بندی مطالعات مرحله‌ی دوم طرح پایه‌ی آمایش سرزمین اسلامی ایران))،دفتر برنامه‌ریزی منطقه ای معاونت امور مناطق،۱۳۶۸.

سازمان برنامه و بودجه((نظریه‌ی پایه‌ی توسعه‌ی ملی و چشم‌انداز بلندمدت توسعه‌ی فضایی کشور))،دفتر آمایش و برنامـه‌ریـزی منطقه ای معاونت امور اقتصادی و هماهنگی،۱۳۷۹.

((سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی. مطالعات طرح پایه‌ی آمایش))، تهران: دفتر مطالعات آمایش سرزمین ،۵ جلد ،۱۳۷۸.

عظیمی ,حسین.توسعه و نهادسازی در ایران,تهران:سازمان مدیریت و برنامع ریزی سابق،۱۳۷۹.

عندلیب ،علیرضا .نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران ((،دوره عالی جنگ دانشکده فرمانـدهی و سـتاد سپاه پاسداران)) ، ۱۳۸۰ .

طبیبیان، محمد . اقتصاد ایران,تهران: موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه،۱۳۷۸.

فرهادیان،افسانه و همایون.((جایگاه و نقش صنایع روستایی در توسـعه ی‌روسـتایی))، نشـریه جهـاد, سـال ۲۳.ش ۲۵۸. مـرداد و شهریور ۱۳۸۲.

مؤسسه توسعه‌ی روستایی ایران. چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه روستایی ایران, تهران, ۱۳۸۱.

فیروزنیا،قدیرو عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری. ((جایگاه روستا در فرآیند توسعه‌ی ملی از دیدگاه صاحب‌نظران))، ۱۳۸۲.

مؤسسه توسعه‌ی روستایی ایران. چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه روستایی ایران, تهران, ۱۳۸۱.

مک لئود،تاس اچ. برنامه‌ریزی در ایران براساس تجارب گروه مشاوره دانشگاه هاروارد در ایران،ترجمه‌ی علی اعظم

مونتریشه،نیکول. آمایش سرزمین,ترجمه‌ی دکتر کاظم جـاجرمی وفیـروز توفیـق تهـران:مرکـز مطالعـات شهرسـازی و معمـاری ایران،۱۳۸۴.

میرزایی, حمیدرضا ، روش تحقیق چابهار،انتشارات دانشگاه بین المللی چابهار،۱۳۸۷ .

نیلی و همکاران.راهبرد توسعه‌ی صنعتی کشور, تهران:دانشگاه صنعتی شریف, ۱۳۸۲.

Don Mitchell (1985). Ther s no such thing as cuture: towards a reconceptualization of the idea culture in geography.transctionsof the institute of British geographers. Vo19 no 1.

Peter j. Taylor (1988).word-system analysis and regional geography. Vo19 no.

Deyon, Pierre (2001), "l ‘amenagement du territoire: une approche historique. Rapport presente au service d information du premier minister francais.

Frebault, jeam (2009), "histoire de I `amenagement du territoire", que Sais je?

Puf, france.
Guigou, jean – Luis (2000), "amenager la France de 2020: mettre les territoire e Movement", Paris, DATAR, docimention francaise.
INSEE (2009), "Institut Nationale de la statistique et des etudes economiques"